

УДК 338.24

Курченко О.О., аспірантка

ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України»

ДЕРЖАВНА ПІДТРИМКА СТАРТАПІВ У КРАЇНАХ ЄС: УРОКИ ДЛЯ УКРАЇНИ

Розглядається європейський досвід запровадження програм підтримки стартапів та аналіз їх результатів. Наведено основні результати пілотного дослідження «ДУ Інституту економіки та прогнозування НАН України» щодо опитування стартапів. Обґрунтована необхідність запровадження державної програми їх підтримки.

Ключові слова: *стартап, інноваційний стартап, опитування, державна програма, державна підтримка.*

O.Kurchenko, Post Graduate Student

State Organization «Institute for Economics and Forecasting, NAS of Ukraine»

STATE SUPPORT OF STARTUPS IN EU COUNTRIES: LESSONS FOR UKRAINE

The article summarizes European experience in the implementation of startup support programs and analyzes its results. The author provides the results of a pilot study on startup survey held by the Institute for Economics and Forecasting, NAS of Ukraine. Substantiated the necessity of the introduction of a state program to their support.

Keywords: *startup, innovative startup, startup survey, state program, state support.*

JEL: O38

Стартап компанії – це нова форма інноваційного підприємництва. Саме вони є найбільш динамічними компаніями, що забезпечують оперативну трансформацію наукових результатів в інноваційні продукти та робочі місця¹.

Незважаючи на економічний спад, за оцінками експертів, у 2015 р. спостерігалася рекордна сума інвестицій в українські стартапи – як за сумою (від 60 до 100 млн. дол. США), так і за кількістю угод. (Для порівняння: у 2014 р. ця сума була меншою за 50 млн. дол. США.)

Нині в Україні працює майже 30 інвесторів. За інформацією Асоціації венчурного інвестування, лише у 2014 р. в Україні з'явилося 18 нових інституціональних інвесторів². Усе це свідчить як про інвестиційну привабливість інноваційних рішень малого бізнесу в Україні, так і про перспективність нових продуктів щодо завоювання зовнішніх

ринків. За даними світового рейтингу стартапів сервісу Startup Ranking, Україна посідає 33 місце поміж 150 країн. За результатами аналізу в Україні у 2015 р. було зареєстровано щонайменше 141 стартап-компанію. Парадоксально, але, наприклад, в Австрії, де реалізуються ініціативи з підтримки стартапів, створено необхідні передумови і бізнес-середовище є набагато кращим, ніж в Україні, було зареєстровано 132 стартап-компанії³.

Однак, в Україні дотепер відсутні не лише інструменти державної підтримки інноваційних стартапів, а й формалізоване визначення у нормативно-законодавчому полі терміну «стартап-компанія».

Проблемам державної підтримки малих інноваційних підприємств присвячено багато наукових праць. Зокрема, В.Геєць зазначив, що формування нових організацій інноваційного типу, а також підтримка інноваційного розвитку має відбуватися насамперед за рахунок збільшення фінансування інноваційної діяльності підприємствами, зокрема, шляхом розширення можливостей для залучення фі-

¹ Публікацію підготовлено за виконання НДР «Розвиток інноваційної системи України в європейському науково-технологічному просторі», державний реєстраційний №0115U001424.

² Президент акселератора GrowthUP Денис Довгопольний о ринке стартапов [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://hubs.ua/starter/kachestvennyh-startapov-ne-hvataet-35859.html>

© О.Курченко, 2016

³ Світовий рейтинг стартап сервісу STARTUP RANKING [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.startupranking.com/countries>

нансових ресурсів венчурного характеру⁴. М.Котовою були визначені критерії та оцінка вартості стартапів⁵. О.Саліховою досліджено питання заохочення та підтримки створення і розвитку високотехнологічних підприємств, зокрема стартапів на базі інкубаторів⁶. У роботі «Створення статистичного підґрунтя для оцінки особливостей інноваційних стартапів України» О.Курченко вперше представлено поліаспектну статистичну форму для опитування стартапів в Україні з метою оцінки їхніх ресурсів та результатів, перешкод на шляху інноваційної діяльності та інтеграції у європейський науково-технологічний простір⁷. Авторська розробка дозволила дослідити особливості діяльності стартапів та зробити висновок про необхідність запровадження в Україні державної програми з їх підтримки.

Пропозиції автора, в яких надано оцінку діяльності стартапів та рекомендації щодо запровадження державної Програми підтримки технологічних стартап-компаній, у контексті розвитку інноваційного підприємництва в промисловості, були подані у аналітичній записці першому заступнику голови Комітету з питань науки і освіти О.Співаковському до слухань у Комітеті Верховної Ради України з питань науки і освіти на тему: «Законодавче забезпечення розвитку Національної інноваційної системи: стан та шляхи вирішення» (15 червня 2016 р.) (Лист №135-13/32 від 13.06.2016) та були враховані у Рекомендаціях слухань Комітету від 06 липня 2016р.⁸.

⁴ Геєць В.М. Бар'єри на шляху розвитку промисловості на інноваційній основі та можливості їх подолання // Економіка України. – 2015. – №1. – С. 14.

⁵ The theoretical and methodological basis of startups valuation // Економіка: реалії часу. – 2014. – № 1. – С. 107–112.

⁶ Саліхова О.Б. Високотехнологічні виробництва: від методології оцінки до піднесення в Україні : монографія ; НАН України, Ін-т екон. та прогноз. – К., 2012. – С. 582.

⁷ Саліхова О.Б., Курченко О.О. Створення статистичного підґрунтя для оцінки особливостей інноваційних стартапів України // Статистика України. – 2016. – №1. – С. 18–21.

⁸ Рішення Комітету Верховної Ради України з питань науки і освіти до протоколу від 06 липня 2016 р. №46 [Електронний ресурс]. – Режим дос-

Поряд із тим питання, пов'язані з державною підтримкою інноваційних стартап-компаній в Україні, потребують ґрунтовного дослідження кращих світових практик.

Світовий досвід свідчить, що державна підтримка інноваційних стартапів відіграє ключову роль у їхньому зростанні та успішному розвитку. Керівництво ЄС та уряди її країн-членів: Німеччини, Франції, Фінляндії, Австрії, Ірландії, Швеції, Норвегії та інших, продовжують запроваджувати різноманітні програми підтримки інноваційних стартапів, надаючи компаніям кредити на пільгових умовах під проекти, податкові пільги, гранти для студентів, випускників і підприємців та створюючи сприятливе середовище для венчурних інвесторів. Нові члени ЄС – Польща, Чеська Республіка, Литва, Угорщина також долучилися до цього процесу.

Наприклад, у 1998 р. в Ірландії було створено автономне державне агентство з розвитку підприємництва – **Enterprise Ireland**, яке надає підтримку, в тому числі й фінансову, для стимулювання розвитку ірландських компаній. Причому значний акцент програм Enterprise Ireland зроблено на стимулювання *високопотенційних стартапів* (HPSUs), для яких можливе використання декількох інструментів підтримки одночасно: *CORD-гранти*, до програми яких входять початкові курси з бізнес-освіти, підприємництва, розвитку особистості, бізнес-наставництва і бізнес-керівництва; гранти на участь у торговельно-ярмарку; гранти на залучення наставника або бізнес-акселераторів; інноваційні ваучери; програми сертифікації стартового капіталу та розширення бізнесу; отримання інвестицій з Фонду капіталу та Загального фонду для високопотенційних стартапів, а також програма «*Перший рейс*» (First Flight Programme) для підтримки компаній, що планують уперше експортувати або вийти на нові ринки⁹.

У травні 2013 р. Enterprise Ireland запустило реалізацію програми **Seed&Venture Capital Scheme** на 2013–2018 рр. для стимулювання створення робочих місць і підтримки фінан-

тупу : http://kno.rada.gov.ua/komosviti/control/uk/publish/article?art_id=70274&cat_id=68236

⁹ Innovation Policy: Start-up promotion instruments in OECD countries and their application in developing countries. – 2012. – P. 25–26.

сових потреб молодих інноваційних ірландських компаній. Розмір Програми становить 175 млн. євро, а перші 100 млн. євро з венчурних капітальних фондів будуть спрямовані у сектори ІКТ і наук про життя¹⁰.

Зокрема, такі країни, як Франція, Австрія, Німеччина, також зосереджують особливу увагу на підтримці стартапів в університетах та науково-дослідних установах.

Так, за 10 років існування програми **EXIST** у Німеччині (метою якої є поліпшення ставлення до підприємництва в університетах та науково-дослідних організаціях, перетворення нових ідей і результатів досліджень у нові інноваційні компанії – стартапи), було створено організовано 13 700 підприємств та 4 300 нових робочих місць. Цю допомогу надавали у вигляді індивідуальних грантів, коштів на навчання і підготовку підприємців у інноваційній сфері. Загальний бюджет EXIST на підтримку проектів на найближчі сім років (станом на 2010 р.) становив 45 млн. євро¹¹.

Метою ж нової програми, **EXIST Business Start-Up Grant** (гранти для започаткування підприємства) на 2014–2022 рр., є генерація технологій і наукомістких стартапів, проектів університетів та/або дослідницьких інститутів на допочатковій і початковій фазах, особливо щодо підготовки ефективних бізнес-планів, створення інноваційних послуг. Розмір грантів визначається щорічно, а проект може бути профінансований до 100%; однак гранти надаються не більше ніж на 5 років; брати участь можуть також студенти, які на момент подачі заявки завершили мінімум половину своєї навчальної програми; безкоштовно надаються необхідні ресурси: лабораторії, майстерні, зали, обчислювальні центри та інші об'єкти інфраструктури; також фінансування у вигляді грантів надається для покриття витрат на персонал більш ніж із трьох осіб¹².

¹⁰ RIO Country Report Ireland 2014 / Institute for Prospective Technological Studies. – Luxembourg : Publications Office of the European Union, 2015. – P. 31–32.

¹¹ Саліхова О.Б. Високотехнологічні виробництва: від методології оцінки до піднесення в Україні. – С. 372.

¹² Exist.de [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.exist.de/EN/Home/home_node.html;jsessionid=88C1F91E070461FD0A5A9FF7FC437A64

Реалізація державної Програми в Австрії з бюджетом 89,7 млн. євро – **AplusB** (академія плюс бізнес) за 10 років сприяла створенню дев'яти стартап-центрів, які охопили всі регіони Австрії. Ці центри надають консультації, забезпечують бізнес-освіту, доступ до мережі, фінансування, інфраструктуру, а також допомагають поліпшувати ставлення до підприємництва у навчальних закладах. Починаючи з 2002 р. було розміщено 334 стартап-проекти, з яких 268 (80%) фактично зумовило створення фірм. Результати системи моніторингу засвідчили, що програма AplusB значно сприяла передачі технологій і знань з академій у бізнес-сектор. Ці стартапи частіше отримували патенти і проводили науково-дослідні розробки більш інтенсивно. Крім того, вони також показують кращі результати щодо зайнятості¹³.

Водночас у Франції в 2004 р. було започатковано програму підтримки МСП – **Молоде інноваційне підприємство** (Jeune entreprise innovante – JEI) для підтримки МСП, які існують не більше 8 років; витрати на R&D (дослідження і розробки) становлять не менше 15% їх оподаткованих витрат і дійсно є новими. Господарючі суб'єкти, що отримали статус JEI, звільняються на три роки від усіх податків на прибуток, а потім ще на наступні два роки податок зменшується на 50%. Крім того, для них протягом семи років скорочено податки на землю і нерухомість, професійні податки й корпоративні платежі по системах соціального страхування стосовно персоналу, задіяного у науково-дослідних проектах компаній (загальна сума пільги становить 15–20% заробітної плати без вирахування податків (проти 42% у середньому). У 2009 р. 2 273 компаній отримали статус JEI (проти 1 353 у 2004 р.). Загальна сума несплачених ними до бюджету коштів (їхні бенефіції) становили 121,7 млн. євро.

Також завдяки програмі **Молоде університетське підприємство** (JEU), започаткованій для стимулювання створення фірм вченими, які здійснюють дослідження у вищій школі та дослідницьких установах, у 2009 р. чотири установи отримали статус JEU, а загальна сума відра-

¹³ Innovation Policy: Start-up promotion instruments in OECD countries and their application in developing countries. – 2012. – P. 29.

хувань, звільнених від податків, становила для них понад 24 420 євро¹⁴.

Для реалізації стратегії «Нова індустріальна Франція», прийнятої на десять років, у 2012 р. було створено *Державний інвестиційний банк (Bpifrance)*, на базі Державної компанії з розвитку інновацій і підтримки МСП (OSEO), а також приєднання до неї Стратегічного фонду інвестування (FSI), Стратегічних інвестиційних фондів регіонів (FSI-Regions) і Депозитно-позичкової каси підприємств (CDC-Entreprises). *Державний інвестиційний банк* – це орган комплексного обслуговування для забезпечення цілісного підходу до потреб клієнтів: від формалізації ідеї та ТЕО проекту за допомогою фінансування інновацій аж до створення нових інноваційних підприємств¹⁵.

В Україні на державному рівні для підтримки стартапів не створено нічого подібного. Однак, запроваджуються конкурси стартапів на базі державних інститутів, наприклад, НМК «Інститут післядипломної освіти» НТУУ «КПІ», Національного університету «Львівська політехніка», а також реалізується приватна ініціатива – *Vernadsky Challenge*. В квітні 2016 р. відбувся конкурс інженерних стартапів *Vernadsky Challenge*, організований інвесткомпанією Noosphere Ventures. Переможцями було визнано 12 стартапів, проте призовий фонд у вигляді грантів – розміром 2 млн. грн. розподілили лише між проектами, що посіли перші три місця. У минулому році ситуація була набагато гіршою. Однак *Vernadsky Challenge* є поки що єдиним конкурсом для hardware-проектів (програмного забезпечення), починаючи від АПК, альтернативної енергетики, оборонної сфери і закінчуючи медициною, робототехнікою, космічними технологіями¹⁶. Проте, такі обсяги фінансування порівняно з європейськими країнами

вганяють інноваційне підприємництво України у стан «наздоганяючого розвитку».

Зважаючи на відсутність державної програми, зазначені ініціативи є лише одиничним випадками підтримки стартапів, бо започаткування будь-яких заходів вимагає попередньої оцінки масштабу проблеми та обґрунтування шляхів її розв'язання. Саме тому, у травні 2016 р. ДУ «Інститут економіки та прогнозування» НАН України вперше ініціював опитування стартапів як найбільш динамічних агентів національної інноваційної системи. Усвідомлюючи, що репрезентативність вибірки є основним критерієм для визначення меж генералізації, був використаний метод, що дозволяє отримати достатню для дослідження репрезентативність вибірки, – простий випадковий (рандомізований) відбір¹⁷. У його основі – формування списку об'єктів генеральної сукупності за системою відбору, що гарантує рівну ймовірність попадання кожного об'єкта у вибірку. Цей список було складено на основі переліку, визначеного Топ-100 українських стартапів¹⁸, а також переліку, складеного GrowthUP Group – оператором рейтингу українських стартапів¹⁹. Усім стартапам із ключових рейтингів (найбільш поширених в Україні) було розіслано опитальник²⁰.

Перші результати цього пілотного проекту, у якому брали участь майже 70 стартапів (один з критеріїв участі в анкетуванні – наявність серед засновників щонайменше одного громадянина України), свідчать про таке.

«Рушійною силою» розбудови стартап-екосистеми в Україні є інноватори з наукового середовища, організовані науковими працівниками (їхня частка становила майже 9%), працівниками промислового середовища (11,4%) та працівниками сервісного середовища (20%) національної економіки. Водно-

¹⁴ Саліхова О.Б. Високотехнологічні виробництва: від методології оцінки до піднесення в Україні. – С. 307–309.

¹⁵ Саліхова О.Б. Ренесанс державної інтервенції у промисловий розвиток: останні світові тенденції та уроки для України // Економіка України. – 2015. – №9. – С. 31.

¹⁶ На інженерном конкурсі Vernadsky Challenge українським стартапам роздали гранти на 2 млн грн [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ain.ua/2016/04/27/645931>

¹⁷ Руденко В. М. Математична статистика : навч. посіб. – К. : Центр учбової літератури, 2012. – С. 11.

¹⁸ Топ-100 українських стартапів и продуктовых компаний: исследование Евгения Сысоева [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ain.ua/2014/06/02/521740>

¹⁹ Ukrainian Startups' Rating [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://archive.startup-rating.com>

²⁰ Онлайн-опитування «Становлення стартапів в Україні» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://docs.google.com/forms/d/134f1385fEWH2IzP-fQhXPAdMOt-F7IEMXT3QAG_K5Jk/viewform

час у цей бізнес активно інтегруються стартапи освітньої сфери, організовані студентами,

викладачами та науковцями; цей показник становив майже 29% опитаних (рис. 1).

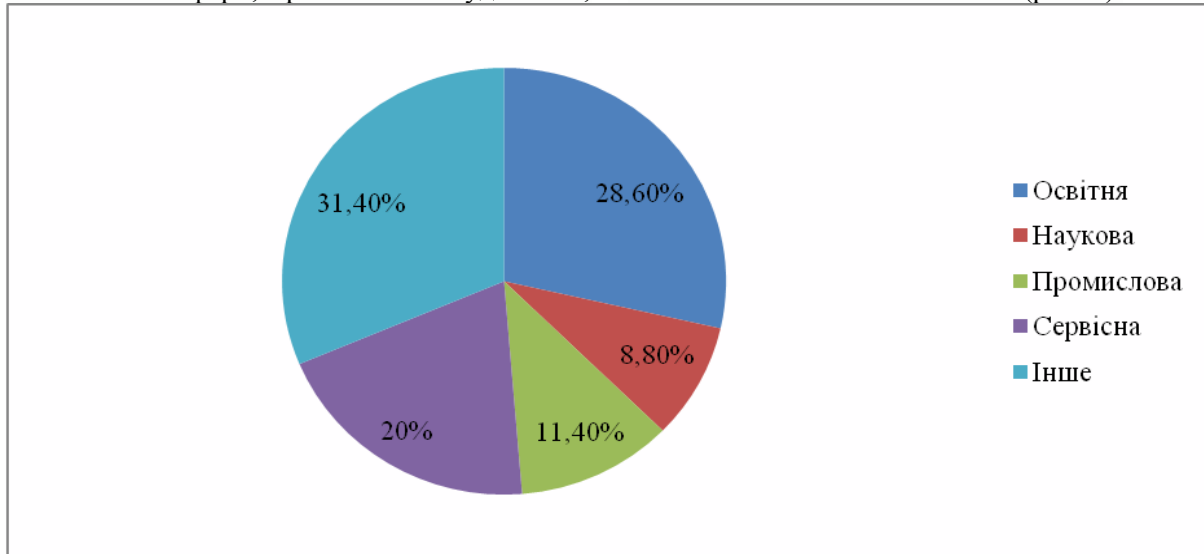

Рис. 1. Структура стартап компаній, відповідно до сфери походження здобутків, % компаній

Джерело: побудовано автором.

У майже 80% стартапів носієм ключової компетенції є CEO (генеральний директор). Разом із CEO компанії вказують на наявність унікальної розробки (у вигляді технології чи ноу-хау), що виділяє їх серед конкурентів. За оцінками, більшість стартаперів – це люди віком від 26 до 45 років, які мають вищу освіту за рівнем магістр (спеціаліст) насамперед за такими спеціальностями: інформатика та обчислювальна техніка; інформаційна безпека; фізико-математичні науки; системні науки та кібернетика (прикладна математика, інформатика, системний аналіз). В окремих компаніях у штаті є фахівці рівня PhD. Деякі стартапи залучають таких спеціалістів на виконання проектів.

Для 70% компаній стартовим капіталом стали: власні кошти, кошти друзів чи сім'ї. Лише незначна частина респондентів отримала фінансування від бізнес-ангелів та венчурних інвесторів; одиниці – гранти чи субсидії. Консультаційна допомога стартапам надається переважно в Україні; технічна та фінансова – частіше надходить із США та країн ЄС.

Аналіз бізнес-моделей українських стартапів, показує, що співвідношення тих, хто «сповідує» B2B (продукування та/чи продаж товарів, послуг або інформації *іншим компаніям*) та B2C (продукування та/чи продаж

товарів, послуг або інформації *кінцевому споживачу*), становить 3:2.

Близько 60% респондентів серед географічних ринків, де реалізуються їхні товари (послуги), зазначають країни Європейського Союзу та асоційовані країни, зокрема, виділяють Німеччину та Велику Британію. Серед споживачів їхніх продуктів називають також США, Японію, Китай та РФ. Менше чверті опитаних стартапів працюють суто на ринок України (рис. 2).

Із тих, хто брав участь в опитуванні, майже половина у 2015 р. отримала дохід, що не перевищував 100 тис. дол. (за середньої чисельності працівників до 10 осіб).

Доказом того, що стартапи в Україні слугують «двигунами прогресу», є їхня активна позиція щодо інноваційної діяльності – її здійснюють майже 65% опитаних. Стартапи купують обладнання, програмне забезпечення та ліцензії; здійснюють технологічну та дослідницьку діяльність, промислове проектування для створення та/або запровадження інновацій щодо продукту чи процесу. В цій частині компанії співпрацюють з контрагентами (за пріоритетністю) з України, США, країн Європейського Союзу та асоційованих країн, Китаю.

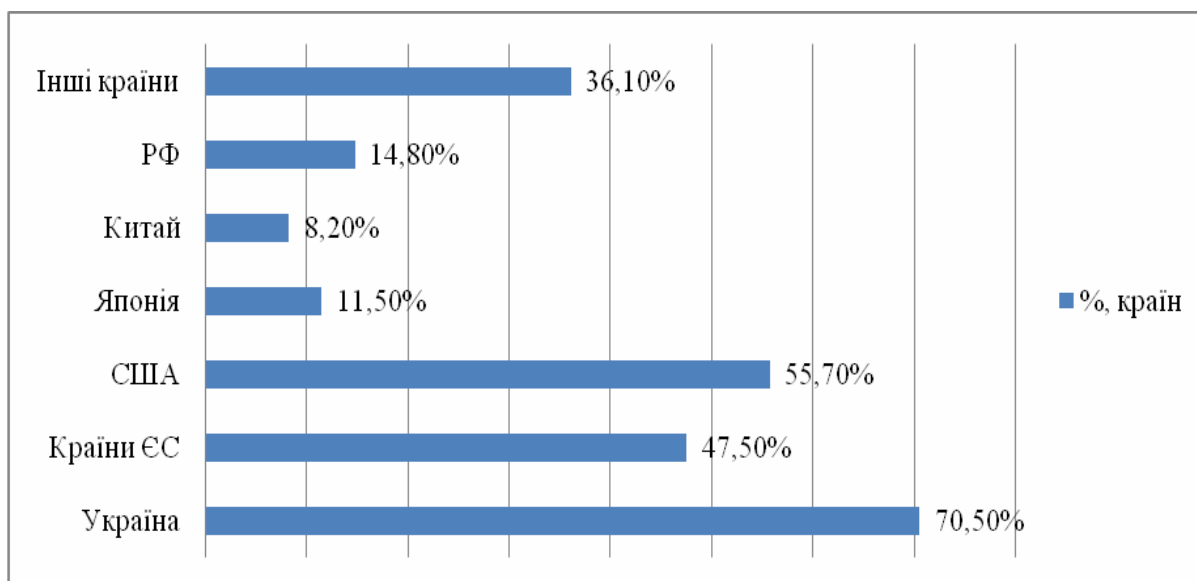

Рис. 2. Географічні ринки товарів/послуг стартапів України, %

Джерело: побудовано автором.

Окремі стартапи налагодили зв'язки і лабораторіями та науковими установами (як державними, так і приватними), університетами та іншими вищими навчальними закладами, державними академічними науководослідними інститутами. Незважаючи на те, що галузева наука, яка забезпечувала технологічний та інноваційний розвиток промисловості України, майже повністю знищена, з тими галузевими науководослідними інститутами, що зберегли свій потенціал, співпрацюють стартапи.

На шляху здійснення науково-технічної та інноваційної діяльності, безумовно, стартапи мають безліч перешкод, головна з яких – несприятливий бізнес-клімат та макроекономічна нестабільність. Це підтверджується й міжнародним рейтингом Doing Business–2016, де Україна посіла 83-тє місце за легкістю ведення бізнесу²¹.

Очевидно, що незбалансованість доходів і витрат державного бюджету, дефіцит якого стрімко зростає; високі темпи інфляції; зміни валютного курсу в комплексі створюють несприятливі фінансові умови для ухвалення приватним сектором рішень про інвестиції та інновації.

Серед негативних факторів, що перешкоджають інноваційній діяльності, стартапи зазначають також про недосконалість судової системи, брак коштів (як власних, так і запозичених) та труднощі із захистом прав інтелектуальної власності. Примітно, що компанії, де працює понад 10 осіб, доходи – вищі за 100 тис. дол., а ключові ринки збуту – країни ЄС та США, до кола перешкод включили також брак кадрів належної кваліфікації.

Аналіз впливу змін векторів зовнішньої політики країни на діяльність стартапів показує, що близько 40% компаній позитивно оцінюють для свого бізнесу асоціацію України з Європейським Союзом. Частина з них уже дотримується технічних регламентів і систем стандартизації ЄС щодо всіх продуктів, деякі до них адаптуються.

Показовим фактом є те, що 76% учасників опитування очікують на запровадження в Україні державної програми підтримки стартапів. Причому, найголовнішими стимулами, що сприятимуть розвитку їхніх компаній, відзначили: державні гранти і замовлення (частка становить 24%), пільги в оподаткуванні (20%), субсидії з метою відшкодування частини вартості підготовки та підвищення кваліфікації працівників (17%), субсидії з метою відшкодування витрат на організація бізнесу (15%) та інші пільги (8%).

²¹ Doing Business 2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.doingbusiness.org/~media/GIAWB/Doing%20Business/Documents/Annual-Reports/English/DB16-Full-Report.pdf>

Рис. 3. Структура стимулів, що сприятимуть розвитку стартап компаній, %

Джерело: побудовано автором.

Прикрим фактом є те, що жоден із опитаних стартапів не отримував фінансування на свої проекти в рамках Програми «Горизонт 2020» – 82% не подавали заявки на участь в Програмі, 4% – подавали заявки і лише 14% – планують це зробити. Це свідчить насамперед про відсутність належного інформування стартапів щодо умов та переваг участі у Програмі «Горизонт 2020».

Отже, результати пілотного дослідження становлення стартапів в Україні засвідчили низку перешкод, подолати які, можливо саме завдяки посиленню ролі держави. Однак створення умов для розвитку стартапів є комплексним процесом, що залежить від багатьох умов.

Насамперед треба починати з відродження технічних наук – для створення можливостей появи когорти нового покоління інженерів, механіків, радіотехніків, дизайнерів, спеціалістів з енергетики. Саме вони започаткуватимуть технологічні стартапи на основі інноваційних рішень, заснованих на принципах

глобального мислення, науки, а також створять підґрунтя для модернізації економіки.

Другим кроком має стати створення та реалізація державної Програми підтримки українських технологічних стартапів і суміжних програм, що забезпечить синергетичний ефект. Наразі потрібні не «кліше» успішних програм, а репродукція кращого світового досвіду з урахуванням особливостей національного менталітету та історичного досвіду, що дозволить створити в Україні дієвий інструмент розвитку інноваційного підприємництва.

Не менш важливою є державна підтримка участі українських інноваторів у Програмі «Горизонт 2020», де перевага у фінансуванні надається проектам, орієнтованим на промисловість і вирішення суспільних проблем: ІКТ, нанотехнології, нові матеріали, біотехнології, нові виробничі процеси, космос. Це вимагає створення державних (або фінансованих державою) сервісних центрів із надання відповідних послуг.